

NI BILO V PROGRAMU¹

I V A N C A N K A R

Multatuli je napisal zgodbo o junaškem mornarju. Temu junaškemu mornarju so v bolnišnici odžagali nogo nad kolenom. Sredstev niso imeli nikakšnih, da bi mu olajšali bolečine. Junaški mornar pa je trpel brez solze in brez glasu; žulil je pipo med zobmi, gledal v strop in ni trenil. Nazadnje mu je zdravnik šival strašno rano in ga je ob tej priliki narahlo zbodel. Tedaj je junaški mornar izpustil pipo ter silno zarjul. Zdravnik se je zgrozil: „Za božjo voljo! Prej ko smo vam kost žagali, se niste zmenili, zdaj pa zaradi uboge šivanke tako vpitje!“ — „Tega zadnjega ni bilo v programu!“ ga je zavrnil junaški mornar.

Mnogokaj prenese človek, mnogokaj razume in opraviči, ali zmirom samo tisto, kar je v programu. Meni bi bilo neskončno zoperno, če bi mi kdo obljubil Lajovčevo pesem, pa bi mi zagodel dunajski valček. Prav tako odveč pa bi mi bila tudi Lajovčeva pesem, če bi bil godec mojim nogam obljubil poskočnico. Program je kakor notarska pogodba, javna listina, ki se je ne sme prenaresjati, se je ne sme prekršiti in ji tudi ničesar ne dodajati.

Če berem, da je na južnem ali na severnem bojišču, v kavkaških gorah ali na flamandskih nižavah storilo junaško smrt toliko in toliko tisočev mladih mož, se mi zdi to čisto v redu. Je v programu, je bilo razločno in očitno plakativno. Ali če berem, da so se v tej ali oni krčmi topli pijanci in da je eden dobil nož med rebra, se mi to ne zdi v redu, ker ni bilo pravilno naznanjeno.

Ob času rusko-japonske vojne je Olaf Gulbransson narisal Boga očeta. Sedi na svojem nebeškem prestolu, dolgo turško pipo drži v ustih in dela bilanco. Na svoje stare, zgrbljene prste našteva: „Zdaj imamo za enkrat ... San Francisco ... Messino ...“ Ni prišel daleč z naštevanjem, ko se prikaže izpod belih oblakov sam car Nikolaj. Prikaže se, iztegne koščeno roko in pravi: „Kaj boš s takimi bagatelami, ki niti v programu niso bile! Jaz imam za enkrat ... Lijaojang ... Mukden ... Šaho in še Kišenev povrhu!“ Bog oče nagne glavo in molči premagan.

Ogromne številke sem bral, ne da bi se mi v srcu zgenilo kaj posebno sočutja in straha. Tako pravijo na primer, da je pod samim Przemyslom

¹ Črtico je hranil g. Fran Govekar. Po mnenju g. prof. Izidorja Cankarja je nastala v letu 1917. — Op. ured.

izkrvavelo že okroglo petdeset tisoč ljudi. Bagatela! To je bilo v programu. Oko se komaj ustavi ob rdeči brzojavki ter išče hladno dalje. Tam ob Yseri jih je obležalo najmanj trikrat toliko. Tudi druge reke... Aisna... Marna... Visla... Sava... Drina... tudi te so močno narasle. In bodo še, kakor je zapisano v programu. Vse to nas ne vznemirja, nas modrih in pravičnih ljudi. Če bi bilo pravilno naznanjeno, da pojde ob določeni uri vesoljnost v nič, bi si kupili vstopnico, kakor za vsako drugo opereto in bi naslednje jutro z zanimanjem brali, kdo da se je ponesrečil ob tej posebni priliki. Samo pravilno naznanjeno mora biti; to je edini pogoj za naše junaštvo in za naš duševni mir.

Veselo in jasno se izprehaja pogled po dolgih kolonah števil, kakor da roma preko gredic rdečih nageljnov. Stoj! Oko se omrači, srce se vzdrami, zavpije od bolesti. V abruških hribih je poginilo deset tisoč ljudi. Deset tisoč bujnih življenj je ugasnilo, kakor da bi svečo upihnil. To je grozota, da se je mahoma prevalila črna bolest preko vesoljne zemlje. Kajti abruški hribi niso bili v programu. Da je tistih deset tisoč poginilo kje na Poljskem ali v Argonih, bi se malokdo zmenil zanje, bi bili številke med številkami. Tako pa zadeva ni bila pravilno naznanjena in zato je ni v redu. Človeka naravnost jezi; nerodno mu je, kakor da bi sredi velike srednjeveške tragedije črno oblečeni režiser zgrešil pot za kulisami, ter se nenadno, dolg in suh, prikazal na odru med imenitno kričečimi vitezi. Ne tem vitezom, ne gledalcem in tudi režiserju samemu bi ne bilo prav. Vsi bi imeli sitni občutek, da se je zgodilo nekaj nepotrebnega, nekaj, kar je odveč. In hkrati bi imeli vsi še neprijetnejši občutek, da so na nekakšen način tudi sami zakrivili tisto nepotrebnost, že zato, ker so je bili sodeložni. Videl sem nekoga, da je zalučil časopis ob tla, ko je bral o abruškem potresu. Tudi on je ugledal črnega režiserja med vitezi ter se je razsrdil nanj in náse.

V programu je bilo zapisano, da je človek za nekaj časa odstavil poleg upnikov še Boga in naturo. Po vsej pravici tega programa bi morala Bog in natura stati v kotu in čakati, da se veličastvo človek naveliča svojega kraljevanja. Nenadoma, naskrivaj se je vzdignila silna roka iz noči; oči so iznad zvezd pogledale na dlan, so tam ugledale prašek, ki se mu pravi deset tisoč ljudi, in usta so ga odpihnila. Tako ravnanje ni bilo v programu.

Z velikimi črkami je bila na plàkату naznanjena draginja. Človek jo je pozdravil kakor gosta, ki ni posebno všečen, ki pa je vendarle spodobno oddal svojo vizitko. Stvar je bila torej v redu in nihče se ni branil filigranskega kruha. Nikakor pa ni bilo v redu, da zanalašč in prav v teh časih odtrgavajo uredništva pisateljem stara predplačila.